

*Ксенія Сорокіна (Одеса - Южний),
аспірантка Національного університету «Одеська політехніка»*

МИКОЛА САВИЧ VS МИКОЛА СОКАЛЬСЬКИЙ: ДО ІСТОРІЇ ОДНІЄЇ ГАЗЕТНОЇ ПОЛЕМІКИ 1860-х РР.

На сторінках альманаху ми вже розглядали громадську діяльність та публіцистичну спадщину члена Кирило-Мефодіївського товариства, гласного одеської міської думи Миколи Савича (1808-1892) та головного редактора «Одесского вестника» (далі «ОВ») (1859-1871), кореспондента Миколи Сокальського (1831-1871) [1-3]. Представники українського національного руху другої половини ХІХ ст., вони в цілому схоже обстоювали економічні та культурні інтереси Одеси та України, однак не обійшлося в їх професійній журналістській активності без гострих суперечок, одна з яких широко розгорнулася на шпальтах «ОВ» на початку 1860-х рр. Згідно дослідника економічної історії України, д.і.н., проф. Т.Г. Гончарука, значений період ознаменувався для імперії так званою «засновницькою гарячкою», під час якої було утворено низку промислових підприємств та акціонерних банків. Першість серед новостворених установ отримав Земський банк Херсонської губернії, відкритий в Одесі 1864 р. [4]. Саме проект подібного роду установи та умови її майбутнього функціонування і стали основою полеміки між представником офіційної влади М. Савичем та «рупором громадськості» М. Сокальським.

Протягом лютого-серпня 1860-го р. в «ОВ» було розміщено низку заміток щодо утворення та роботи комісії із заснування земських банків, а також правила земських банків та земських кредитних товариств тощо [5]. Реакція з боку активних одеситів, в числі яких був М. Савич, виявилася майже миттєвою. 13 серпня 1860 р. побачила світ перша авторська стаття «Главнейшие основания, на каких предлагается учредить банк, в Одессе», наведемо її положення (стиль збережено К.С.):

«1. Всякий заемщик под залог дома есть одновременно акционером банка. Акции первоначально оплачиваются только в 10-й своей части, а затем также, но по надобности.

2. Сверх акций, розданных заемщикам, их может быть выпущено на сумму равняющуюся 4-й части стоимости заложенных зданий. Сумма вырученная от продажи акций идет на обзаведение банка и ссуды.

3. Банк выпускает облигации или закладные листы – на сумму равняющуюся половине стоимости заложенных домов. Закладные листы не госируются самим банком по вольным ценам, у банкиров или в госбанке. Следовательно, от составления разумного устава зависит выгодная продажа закладных листов или кредит учреждаемого банка.

4. По истечении каждого года выводится общий баланс оборотам банка и из полученных прибылей выделяется дивиденд на акции.

5. Закладные листы подвергаются тиражу ежегодно по составленному расчету. Проценты по ним выплачиваются каждое полугодие.

6. Учреждаемый банк есть совершенно частное общество заемщиков со взаимным ручательством. След., действует совершенно на правах и обязанностях банкирского дома, о потому, не допускает влияния админ. лиц на свои внутренние дела.

7. Всякий закладчик дома пользуется одним голосом, как бы не была велика получаемая сумма. Акционер, имеющий не менее десяти акций получает голос. Количество акций не прибавляет числа голосов, ибо имущество и собственно равно драгоценны и для богатого и для бедного.

8. Акционеры и закладчики собираются в общее собрание раз в полугодие для проверки и суждений по делам банка.

9. Директоры и управляющий выбираются в общем собрании на год, но они могут быть сменены в случае недовольства.

10. Всякий закладчик и акционер, заметивший беспорядок в управлении имеет право требовать созвания в чрезвычайном порядке общего собрания через газеты для обсуждения, также, имеет право во всякое время требовать книги и дела банка для просмотра.

11. Когда, соберется подписчиков на сумму 1 млн. руб. серебра, тогда пригласят к выбору из себя комиссии, для на-

писания проекта устава, который по рассмотрении общего собрания будет отправлен на учреждение пр-ва.

12. Подписка делается с целью узнать только кол-во землевладельцев, которые чувствуют потребность в кредитах и желали бы учреждения банка.

13. Подписка принимается у г. Веллара, в его доме на Полицейской улице» [6].

Як бачимо, М. Савич усіяко агітував за проект домовласницького банку. Крім того, пропонувалося першочергово провести «підписку» з метою виявлення кількості зацікавлених в створенні установи землевласників, остання в свою чергу, згідно з 10-м пунктом положень, мала бути створена на демократичних засадах, коли кожен із вкладників міг би виявити своє невдоволення роботою, що було достатньо прогресивною пропозицією для 1860-х рр.

20 серпня 1860-го р. публіцист додатково подав до «ОВ» «Объяснение на проект о домовладельческом банке в Одессе», де пропонував продовжити «підписку» на користь банку до кінця серпня, а також заохочував усіх небайдужих до суті справи висловлювати питання та зауваження [7]. 25 серпня на шпальтах з'явилося продовження замітки «Ещео бъяснение на проект о домовладельческом банке в Одессе», в якому М. Савич висловив думку щодо залучення до роботи банківської системи прошарку багатіів:

«Почему, говоря, вы не постараетесь пригласить к участию в вашем банке людей влиятельных и больших капиталистов? Потому, что большим капиталистам занимать денег не нужно. Но, глядя на них у вас было бы больше подписчиков. Это, равно, как предложит человеку хороший обед, а он скажет, что сначала посмотрит, как обедают богачи. Вы бы посоветовали ему заботиться о своем обеде и не смотреть, как едят другие. Это не значит, что мы хотим исключить из банка богатых, мы будем им рады, но настолько, насколько рады каждому участнику, который принесет нам нравственное участие своим умом, знанием дела, честностью и готовностью служить общему благу» [8].

27 серпня в короткому начерку «От учредителей домовладельческого и акционерного банка в Одессе» за підписом «Н.

Савич» останній прозвітував відносно притоку коштів на створення банку: «[...] уже собранно 1.7 млн руб. серебра, ожидается более 2 млн» [9]. В той час, як М. Сокальський подав першу редакцію свого бачення проекту з критичними зауваженнями до свого опонента: «Фельетон. Замечания на проект учреждаемого в Одессе домовладельческого банка». Підкреслимо, що статтю було написано у жанрі фейлетону, характерного для журналістського стилю родини Сокальських (значна частина статей-оглядів культурного життя Одеси за редакцією молодшого брата М. Сокальського – українського композитора, публіциста Петра Сокальського (1832-1887), створена саме в цій малій літературній формі злободенного характеру).

«Краткая программа и объяснения ее, предложенные г. Н. Савичем, наполнены таким множеством несообразностей и противоречий, что вынуждают нас вникнуть в дело», – розпочав виклад думок М. Сокальський. Згідно публіциста, попередньо було представлено лише два види приватних банків, абсолютно протилежних за своїм початком, умовами існування, і, відповідно, майже не сумісних між собою – «гипотекарный» та «оборотный», тим не менш, злиті М. Савичем в єдине ціле. «Часть положений Савича противоречат предыдущим [...]», – додавав головред. Гостро пройшовся М. Сокальський і по пропозиціях М. Савича щодо наявності у кожного вкладника, незалежно від його статків – одного голосу: «Но, увлекшись филантропией, он забыл, что банк – не благотворительное общество. Какое дело банку, кто богат, а кто беден?», а також – здійснення контролю над роботою установи: «Предположим, они ведут дела и вдруг допускают ошибку, беспорядок («они» – дирекція банку К.С.). Сметливый акционер схватывает его на лету и, чрез газеты, созывает общее собрание. Беспорядок обсуждают – дирекцию изгоняют. Вот, порядок, предложенный Г. Савичем!».

Редактор рекомендував М. Савичу звернутися за допомогою та порадами до «Трудов комиссии о земских банках», де він зміг би знайти більш раціональні методи контролю за роботою банку. «Заметим в заключение, что прочность дела зависит не от того, что акционеры будут иметь право сме-

тить дирекцию, а от того, что бы нашлись люди способные вести дело, и главное, что бы большая масса акционеров была компетентным судьей в делах подобного рода. Одной честности мало – нужно немного и знания», – підсумовував М. Сокальський [10].

Відповідь від супротивника не змусила себе чекати. «Сокальський жалеет, что ему пришлось высказывать такие школьные понятия по поводу столь серьезного дела. И мы жалеем об этом», – дописував М. Савич в «Ответе на замечания, помещенные в № 93 Од. В., касательно проектирования банка в Одессе» за 6 вересня 1860 р. Микола Іванович наголошував, що змушуючи звертатися до «Трудов комиссии», М. Сокальський тим самим змушував і «по-рабські копіювати статут», забуваючи про різницю між земським банком та домовласницьким банком торговельного міста. «В заключение благодарим г. Сокальского за его замечания. Эта статья привлекла к нам подписчиков на 400 тыс. руб. и банк имеет теперь сумму свыше 2.2 млн руб.», – дякував на завершення М. Савич [11].

М. Сокальський відгукнувся на критику у сатиричній формі. Так, «Фельетон. Ответ на ответ, помещенный в № 96 по поводу проектируемого в Одессе банка» за 10 вересня 1860 р. містив доволі гостре обвинувачення: «Вместо ответа на наши замечания мы прочли странный набор слов... и вместо откровенного признания в незнании предмета – насмешку над знанием вообще и искажение фактов [...] г. Савич сам того не подозревая – исказил смысл наших слов, обнаружил непонимание вопроса, «насочинял». Микола Петрович зауважував, що керувався не риторикою, як було приписано йому суперником, а суттю справи, в той час як сам «Савич представил нам ответ в 18 строк, в которых не нашел бы смысла и древний мудрец Сократ, избранный Савичем в патроны».

На довершення М. Сокальський радив прочитати принаймні один статут діючого акціонерного товариства, аби мати компетентність в обговорюваних питаннях. Щодо притоку коштів на проект банку від статті головний редактор «ОВ» і зовсім зазначав: «Г. Савич в заключении говорит,

что наша статья привлекла подписчиков на 400 тыс. руб. Слишком много чести! Но нам приятно было узнать, что нашлись желающие жертвовать из любви к науке, столь значительную сумму для производства опытов над устройством банка по проекту г. Савича» [12].

Як бачимо, в даному дописі дискусія досягла значного апогею, що згідно з дослідженнями одеської преси XIX ст., авторства проф. Т.Г. Гончарука, змусило М. Савича від вересня 1860 р. припинити співпрацю з «ОВ» та почати публікувати власні статті (в тому числі і подальші відповіді на публікації М. Сокальського) в газеті «Листок Русского общества пароходства и торговли» (далі «Листок»). Різкі нападки гласного на редактора «ОВ» вплинули і на стан стосунків між обома часописами Одеси. Зокрема, в жовтні 1860 р. в «ОВ» було розміщено критичну статтю з побажаннями «Листку» перетворитися на незалежний друкований орган, що відображав би справжні економічні та торговельні інтереси краю. Відповідь же наголошувала на монополії слова «ОВ», через що інші газети змушені були зважати на його думку [13, с. 173].

Наостанок підкреслимо, що тільки припинення існування «Листка» у 1861 р. та активна участь Миколи Івановича, як гласного міської думи, у розробці реформи місцевого самоврядування в Одесі (за Т.Г. Гончаруком) сприяли появі кількох нових публікацій Миколи Івановича на шпальтах «ОВ», однак лише три роки потому – 1863 р. [14, с. 147]. Редакція «ОВ» в свою чергу продовжувала тематичні публікації щодо облаштування банку в Одесі, безпосередньо до моменту його офіційного відкриття. Представник від купецтва, М. Сокальський, увійшов до складу комісії із затвердження проекту банку, утвореної у 1862 р. [4]. Різка полеміка щодо облаштування одеського банку, розгорнута на шпальтах «Одесского вестника» та згодом перенесена на сторінки «Листка Русского общества пароходства и торговли», являє собою прикрий епізод суперечки між провідними публіцистами, що переросла у «війну» між редакціями часописів. Загалом же, розглянуті нами публікації надають підстави віднести М. Савича та М. Сокальського до когорти кращих

одеських журналістів 1860-х рр. Активні відгуки обох діячів на актуальні питання та нагальні проблеми міста відзначаються ґрунтовністю знань з обговорюваної теми та передовими думками. Публіцистичний доробок М. Савича та М. Сокальського, як і історія стосунків між одеськими друкованими органами другої половини ХІХ ст. – залишаються цікавою та актуальною темою для подальших наукових досліджень.

Література:

1. Сорокіна К.І. Брати Іван, Микола та Петро Сокальські: визначні харків'яни в громадському та культурному житті міста Одеси другої половини ХІХ ст. Південний Захід. Одесика. Вип. 20. Одеса: Друк. дім. 2016. С. 253-266.

2. Сорокіна К.І. Микола Сокальський в історії видання «Одесского вестника» в другій половині ХІХ ст. Південний Захід. Одесика. Вип. 21. Одеса: Друк. дім. 2016. С. 250-263.

3. Сорокіна К.І. «Останній вольтер'янець Одеси»: нереалізовані проекти гласного Одеської міської думи 1864-1868 рр. Миколи Савича. Південний Захід. Одесика. Вип. 23. Друк. дім. 2017. С. 213-227.

4. Гончарук Т.Г., Дружкова І.С. Українські діячі – працівники Земського банку Херсонської губернії // Вісник Одеського історико-краєзнавчого музею. Вип. 8. 2010. С. 62-66. URL: <http://www.history.odessa.ua/publication8/stat13.htm> (дата звернення 03.01.2022).

5. Одесский вестник (далі ОВ). 1860.

6. Н. Савич. Главнейшие основания, на каких предлагается учредить банк в Одессе. ОВ. 1860. 13 августа.

7. Н. Савич. Объяснение на проект о домовладельческом банке в Одессе. ОВ.1860. 20 августа.

8. Н. Савич. Еще объяснение на проект о домовладельческом банке в Одессе. ОВ. 1860. 25 августа.

9. Н. Савич. Современная хроника. От учредителей домовладельческого и акционерного банка в Одессе. ОВ. 1860. 27 августа.

10. Н. Сокальский. Фельетон. Замечания на проект учреждаемого в Одессе домовладельческого банка. ОВ. 1860. 27 августа.

11. Н. Савич. Ответ на замечания, помещенные в № 93 Од. В., касательно проектирования банка в Одессе. ОВ. 1860. 6 сентября.

12. Н. Сокальский. Фельетон. Ответ на ответ, помещенный в № 96 по поводу проектируемого в Одессе банка. ОВ. 1860. 10 сентября.

13. Гончарук Т.Г. «Листок Русского общества пароходства и торговли» 1860 р.: прогресивна одеська газета напередодні «великої реформи». Інтелігенція і влада. 2012. Вип. 24. С. 165-176.

14. Гончарук Т.Г. Публікації М. Савича на сторінках газети «Одесский вестник» кінця 1850-х – першої половини 1860-х рр.: колишній кирило мефодієвець про проблеми одеського життя реформеної доби // Інтелігенція і влада. 2013. Вип. 29. С. 143-151.